

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Одеса 2024

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 5 від 31 жовтня 2024 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Горанська Т. В., старший викладач – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2024. Вип. 2. 249 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2024

*Евеліна БОЄВА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського*

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ПОСМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Постановка проблеми. Як відомо, постмодернізм виник як антитеза модернізму, який був відкритим для розуміння лише небагатьом. Використовуючи ігрову форму, він нівелює відстань між масовим і елітним споживачем. У середині ХХ століття виникла ситуація протистояння елітарної модерністської літератури, орієнтованої лише на вузьке коло інтелектуалів та масової шаблонної белетристики, якою нехтували естети та захоплювалось широке коло читачів.

Постмодернізм вийшов за межі традиційних літературних напрямів, жанрів, читацьких очікувань та запропонував іронічну переоцінку цінностей, цитатні колажі, відмову від традиційного «я», підкреслювання множинності «я», гібридизацію жанрів, карнавалізацію як участь у дикому безладді світу, метамовну гру, гру в текст, гру з читачем, тотальну інтердискурсивність, плюралізм культурних мов, стилів, типів мислення тощо.

Доведено, що постмодерністські тексти мають дворівневу організацію, розраховану на елітного і масового читача одночасно, поєднують розважальність з суперерудованістю, припускають багаточисельну інтерпретацію і кінець кінцем формують нового читача.

Сучасні науковці називають постмодерністські тексти «поетикою маніпуляції», яка захоплює все більше людей. Але досі аналізом цих текстів переважно займалися літературознавці, існує лише декілька мовознавчих

розвідок, які надають можливість виявити особливості постмодерністського коду. Це зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Отже, **мета** представленої статті – дослідити мовні особливості постмодерністського художнього твору як гіпертексту та його функціонування в якості інтердискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що постмодерністський художній текст неодноразово став предметом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема досліджувався креативний потенціал постмодерністської прози (роботи О. А. Бабелюк, Н. Б. Маньковської, М. Коваль, Я. Поліщук та ін.), її семантико-синтаксичні (роботи Л. С. Бербенець, Н. В. Кондратенко та ін.), лінгвостилістичні (роботи Т. Гундорової, М. Зубрицької, Л. І. Белєхової, С. О. Рубанської, А. Білозуб та ін.) та жанрові (роботи Л. Стародубцевої, О. М. П'ятигорського, С. Шліпченко, О. А. Бабелюк) характеристики. Проте проблема визначення механізмів постмодерністського текстотворення все ще не знайшла свого системного розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Постмодернізм – це основний напрям сучасної філософії, мистецтва й науки. У першу чергу, термін відштовхується від модернізму («все, що є після модернізму»). Безпосередньо постмодернізму передував постструктуралізм і деконструкція як філософський метод. Прагнення вчених по-новому зрозуміти, інтерпретувати дійсність, пояснити внутрішній конфлікт людини зі світом, отримати відповіді на одвічні питання людства – усе це в другій половині минулого століття спричинило появу принципово нового філософського й методологічного підходу в науці.

Головний об'єкт постмодернізму – Текст (Дискурс) з великої літери. Одного з лідерів постмодернізму Жака Деррида називали Месьє Дискурс. Поширена точка зору, що першим художнім твором постмодернізму є роман Дж. Джойса «Помини по Фінегану». Сюди ж відносили роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита». Іронія в цих текстах перемагає модерністську

трагічність, притаманну текстам Кафки. Але є думка, що постмодерністський роман з'явився раніше, і його автором був той самий Джойс і його роман «Улісс».

Вже у вісімдесятих роках минулого століття постмодернізм почав претендувати на загальну теоретичну надбудову сучасного мистецтва, філософії, науки, економіки.

Особливістю постмодернізму від попередників стала відмова від серйозності та загальний плюралізм. На думку науковців, постмодернізм став провідником нового постіндустріального суспільства, яке змінило на Заході традиційне індустріальне.

У постмодернізмі панує загальне змішування й зневажливий сміх над усім, одним з найголовніших принципів стала «культурна опосередкованість», коротше кажучи – цитата. Як зауважив С. С. Аверинцев, ми живемо в епоху, коли всі слова вже сказані; тому кожне слово, навіть кожна літера у постмодерністській культурі – це цитата.

Одним з фундаментальних принципів постмодернізму є відмова від істини. Істини не існує, це лише слова. Тут вбачають вплив пізнього Л. Вітгенштайна, творця теорії мовних ігор: найважливіше для нього було не значення слова, а його смисл, етимологія, значення, в якому слово використовували раніше. Таким чином, постмодернізм пов'язаний з лінгвістичною філософією, філософією «повсякденних слів». Істина аж ніяк не пов'язана з історією, це лише елемент тексту, або самий текст/дискурс. Дискурс посідає місце історії, а сама історія – це засіб прочитання тексту.

Важливим принципом постмодернізму є заміна або поєднання інтердискурсивності з гіпертекстом, який можна читати по-різному. У 1976 році американський письменник Реймон Федерман опублікував роман «Double or Nothing», який можна читати з будь-якого місця, перекладаючи не пронумеровані, не зшиті сторінки. Така алеотирична література душе швидко

стала комп'ютерною: її можна читати тільки на дисплеї: натиснеш кнопку - і бачиш передісторію героя, натиснеш іншу – змieniш поганий кінець на щасливий. Отже, гіпертекст не відбиває реальність, а створює віртуальні світи: не дарма постмодернізм з'явився в епоху персональних комп'ютерів, Інтернету, масового відео. Реальності більш не існує.

Тому на місці пародії класичного модернізму з'явився *пастіш* (від італійського *pasticco* – опера, складена з фрагментів інших опер). Пастіш, на думку Л. С. Бербенєць, відрізняється від пародій тим, що тут не існує серйозного об'єкту. Тому саме гіпертекст став у центрі постмодернізму: це більш гнучке пристосування, яким можна маніпулювати по-різному [1, с. 6]. Постмодерністську літературу тому описують як колаж з цитат.

Специфіка постмодернізму, на думку Н. В. Кондратенко, полягає в тому, що його реалізовано на всіх рівнях світосприйняття – на буттєвому (філософський постмодернізм), на естетичному (мистецтво), на мовному (лінгвістичний постмодернізм) тощо [4, с. 50]. Але хоча постмодернізм є транскультурним феноменом, що повноцінно виявляє свої характеристики саме на перетині гуманітарного знання, він найповніше реалізований саме у словесному мистецтві, зокрема в художній літературі [2, с. 3].

Звичайно, літературний постмодернізм має свої особливості. Основні принципи текстотворення дослідники визначають неоднаково. Серед них – інтертекстуальність, діалогізм, еkleктичність, децентрація, ризоморфність, скепсис, іронія тощо.

Однією з головних ознак постмодерністської прози є увага до мовного рівня, словотворчість, домінування мовної форми над змістом. Лінгвістичний аналіз уможлиблює насамперед тлумачення постмодерністського твору як своєрідного художнього твору, тобто комплексу правил організації художнього тексту.

Визначальним принципом організації постмодерністського тексту голландський дослідник Д. Фоккема [6] називає *нон-селекцію*. Принцип нон-

селекції передбачає відмову від свідомого вибору певних мовних одиниць та конструкцій у тексті (селекції) – як з боку мовця (автора тексту), так і з боку реципієнта (читача), тобто текст не є сталим системним утворенням, його не можна побудувати свідомо, відповідно до чіткої схеми. Д. Фоккема простежує дію принципу нон-селекції на всіх мовних рівнях, звертаючи основну увагу на синтаксичний, і відзначає домінування паратаксису над гіпотаксисом, що «відповідає загальному уявленню теоретиків постмодернізму про однакову можливість і рівнозначність (еквівалентність) усіх стилістичних одиниць [6, с. 48].

Аналізу мови постмодерністських прозових творів присвячено дисертаційну працю І. О. Дегтярьової [3], де ґрунтовно досліджено визначальні тенденції текстотворення та принципи структурної організації постмодерністського тексту. На думку дослідниці, художнє мовлення на початку ХХІ століття характеризується взаємодією двох протискерованих тенденцій: з одного боку, «мовний хаос, свобода і розкутість вислову», а з іншого - інтелектуалізація мови художніх творів, що об'єднує процеси естетичного переосмислення термінології (детермінологізацію), змішування жанрів, стилів, інтертекстуальність, узуальну (контекстуальну) синонімію, метафоризацію [3, с. 20]. Основними тенденціями мовного розвитку стають мовний бунт і стилістичний епатаж.

Узагальнюючи результати аналізу, можна виокремити такі основні принципи структурування постмодерністської художньої прози:

- 1) плюралізм, поліваріантність і свобода вибору засобів мовного вираження;
- 2) демократичність літературної мови, ліберальність її мовної основи;
- 3) стирання меж в опозиціях «добре - погане», «прекрасне - потворне», «високе - низьке», «нормативне - маргінальне»;
- 4) мовна гра;
- 5) колаж і алюзійність;

- 6) художнім ідеалом виступає вільна самодостатня особистість (автор – герой - читач), здатна на мовний епатаж;
- 7) карнавалізація художньої дійсності, карнавалізація художнього мовлення: текст як карнавал, як театр абсурду;
- 8) стильовий і жанровий синкретизм;
- 9) наскрізна іронічність і пародійність;
- 10) асоціативність, метафоричність та експресивність мово-мислення.

Найбільш детально лінгвістами описано декілька характерних мовних ознак художнього постмодерністського дискурсу.

1. Мовна гра.

Мовна гра як усвідомлений процес використання людиною можливостей мови з певною метою, пов'язаною зі створенням насамперед комічного, задоволенням естетичних потреб або впливом на читача.

Виокремлюють такі ознаки мовної гри: естетичний момент, комічний ефект, внутрішні природні властивості мови, ігрова нарація, ігрова стилістика тексту тощо. Найчастіше мовну гру досліджують як гру слів – на фонетичному рівні (звукові повтори, алітерації, асонанси, анаграми і т.ін. та лексичному рівнях – особливо при паронимазії, або (як її частіше тепер називають) паронімічній атракції.

Дослідниця Н. В. Кондратенко зауважує, що тлумачення мовної гри лише на фонетичному та лексичному рівнях звужує поняття: гра торкається лише парадигматичних відношень між одиницями мовної системи. В сучасному постмодерністському дискурсі поширена мовна гра, де задіяна синтагматика, тобто контекстуальна зумовленість мовних ігор, наприклад: *Франциск уперше мусив стати справжнім альпіністом (чи **вперше мені вперше** - подумав він)* (Т. Прохасько. Непрості) [4, с. 72]. Таким чином, вона пропонує ввести поняття синтаксичної деструкції та синтаксичної варіативності.

2. *Синтаксична деструкція* передбачає подолання певних правил природної мови, що спричиняє розширення можливостей її застосування.

Н. В. Кондратенко поділяє синтаксичну деструкцію на формальну, структурно-семантичну та комунікативну, відповідно до особливостей трансформації тексту. Формальна деструкція передбачає трансформації на графічному та формально-синтаксичному рівнях – створення недискретного тексту, актуалізація його графічного сприйняття. Одним з варіантів графічної деструкції є, на думку дослідниці, текстова візуалізація – гра з графічними способами репрезентації інформації [4, с. 134].

3. *Синтаксична варіативність* є мовленнєвим явищем, що пов'язане з різноаспектною репрезентацією комунікативної ситуації в художній реальності. Текстова варіативність передбачає можливість одночасної реалізації всіх представлених у художньому тексті варіантів синтаксичної конструкції.

Найбільш поширені мовні засоби *карнавалізації* художнього дискурсу.

Суть теорії карнавалу, розробленої М. М. Бахтінім полягала в актуалізації середньовічної сміхової культури, перенесені її постулатів на сучасну літературу, що виражається у використанні різноманітних масок, словесних «переодягань», гротеску, іронії тощо.

4. *Пародіювання*. І. О. Дегтярьова вважає пародію стильовою рисою «постмодерністської карнавальної літератури, що має на меті девальвацію високого слова» [3, с. 186]. Зазначимо, що пародіювання пов'язане зі стилізацією, але здебільшого воно орієнтоване на досягнення комічного ефекту.

5. *Полікодовість*. Цей термін є відомим у лінгвістиці, він позначає поєднання різних кодів (вербального, іконічного (зображувального), математико-символічного) в одному повідомленні. Н.В. Кондратенко пропонує цим терміном позначати «поєднання й текстів художнього твору різних знакових систем або стилів мовлення» [4, с. 76].

Нам вбачається таке розширення терміну не зовсім виправданим: якщо послідовно використовувати семіотичну термінологію, то поєднання різних стилів треба позначати як *полілексикод*, тому що, за визначенням Умберто Еко, код в мові означає правила та обмеження у використанні знаків, що поширені у

всіх носіїв даної мови, а правила та обмеження, якими користуються окремі групи (соціальні, територіальні), або які актуалізуються в різних умовах спілкування, називаються *лексикодами* [5, с. 204].

Саме тому ми розмежовуємо полікодовість – поєднання мовних знаків з немовними – і макаронічне мовлення – поєднання в одному висловлюванні, дискурсі одиниць різних мов, різних стилів та обмежених у вживанні одиниць маргінальних сфер національної мови. Лінгвокультурні концепти художніх текстів літератури постмодернізму кваліфікуються нами як ментальні утворення, що реалізуються мовними засобами.

Висновки. Вивчення специфіки постмодерністського художнього дискурсу як особливого смислового осередку лінгвокультурних концептів пов'язується з його особливими культурними конотаціями і суттєвим прагматичним потенціалом, що актуалізує фонову інформацію, апелюючи у такий спосіб до культурної пам'яті.

Постмодерністський художній текст є гетерогенною структурою, що має вихід в інші тексти; це цілісна комунікативна, когнітивно-концептуальна й семіотична єдність, що позначена інтертекстуальними зв'язками. Він репрезентує лінгвокультурні концепти, які проявляють у тексті індивідуально-авторські асоціації, що виникають на основі традиційних значень мовних одиниць. Дослідження властивостей і характеристик концептів постмодерністського художнього дискурсу є на часі надзвичайно актуальним і становить значний інтерес для науковців. Лінгвокультурні концепти художніх текстів літератури постмодернізму розглядаються нами як ментальні утворення, що реалізуються мовними засобами.

Література

1. Бербенець Л. С. Пастись і особливості художньої репрезентації в літературі постмодернізму: автореферат. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук. Київ, 2008. 19 с.

2. Гуменюк Т. К. Постмодернізм як транскультурний феномен: естетичний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук ступеня докт. філософ. наук. Київ, 2002. 38 с.
3. Дегтярьова І. О. Стилiстичний потенціал української постмодерністської прози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2009. 20 с.
4. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.
5. Эко Умберто. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Киев, 2006. 432 с.
6. Fokkema D. W. Historia literatury, modernizm i postmodernizm. Warszawa : Instytut kultury, 1994. 190 p.

*Тетяна ГОРАНЬСЬКА,
старший викладач кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського*

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ РОМАНУ І. ФРАНКА «ОСНОВИ СУСПІЛЬНОСТІ»

Постановка проблеми. Літературна творчість І. Франка найтіснішим чином пов'язана з творчістю видатних європейських митців, яка була для нього джерелом натхнення, золотою скарбницею, з якої він черпав сюжети та образи, вивчав літературний досвід. Виняткова літературна ерудиція, знання багатьох європейських мов, глибокий науковий підхід дали змогу Франкові творчо засвоювати та інтерпретувати надбання всієї європейської літератури. Про художню рецепцію Франком творчості таких видатних майстрів слова, як Данте, Гете, Бальзак, Флобер, Золя та інших, уже написано досить багато. Водночас відомо, що І. Франко дуже високо цінував творчість великого

ЗМІСТ

Авксентьєва Г. А. <i>Поетика пейзажотворення в українській літературі ХХ століття</i>	3
Бандура Т. Й. <i>Романтична стратегія оповіді в історичній поемі Г. Могильницької «Рогніда»</i>	11
Беценко Т. П. <i>Курс «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи» для магістрантів-філологів (деякі дидактичні зауваги)</i>	21
Боєва Е. В. <i>Філософські та лінгвістичні принципи організації художнього посмодерністського дискурсу: теоретичний огляд</i>	31
Горанська Т. В. <i>Інтертекстуальність роману І. Франка «Основи суспільності»</i>	39
Кон О. О., Прокопенко Л. І. <i>Кольороназви в історико-психологічному романі Павла Загребельного «Я, Богдан»</i>	48
Лук'янченко І. О. <i>Linguistic Features of British Postmodern Fantasy Discourse: Case Study of Neil Gaiman's «Neverwhere»</i>	61
Павлюк Н. Л. <i>Художня інтерпретація історичних подій у романі Ю. Мушкетика «На брата брат»</i>	72
Авксентьєва Г. А., Оробець Н. <i>Міфопоетика збірки В. Свідзинського «Медобір»</i>	81
Авксентьєва Г. А., Шпілєвая К. <i>Композиційні аспекти роману Ю. Винничука «Танго смерті»</i>	90
Боєва Е. В., Горбенко Т. <i>Інтеграція мовної та літературної освіти як засіб формування комунікативної компетентності учнів</i>	99
Боєва Е. В., Мазур К. <i>Особові займенники як стрижневий компонент поетичного дискурсу Олександра Олеся</i>	108
Горанська Т. В., Гудак А. <i>Романтичне протиставлення природи і цивілізації в циклі «Північних оповідань» Дж. Лондона</i>	118

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com